

Tränarens språkdilemma

Hur får man barn att förstå?

Under träningspassen dominerar monologen. Tränaren avgör vad som ska göras och sägas och hur det ska formuleras. Men ofta räcker verbalspråket inte till för att barn ska förstå. Tränaren måste även använda kroppsspråket om en äkta lärandesituation ska uppstå.

Katarina Lundin
Docent i nordiska språk
Lunds universitet

Bengt Linnér
Professor emeritus i svenska
med litteraturdidaktisk inriktning

I ALLA SAMMANHANG där människor träffas är språket centralt. Språket har en avgörande funktion att uttrycka innehåll och mening, men utöver detta också att socialisera in människor i nya sammanhang.

Kommunikationen i idrott utgör inget undantag. Inte minst gäller detta för barn som för första gången deltar i idrottsaktiviteter. I vår språkvetenskapligt inriktade idrottsforskning undersöker vi språket som medel för lärande, för demokratisk fostran och för maktutövning i olika idrottssammanhang.

Idrott och språk

Vårt material dokumenterar hur två unga manliga friidrottstränare genomför tre träningspass med barn i nioårsåldern. Under dessa tre timslånga pass har vi spelat in den kommunikation som äger rum mellan tränarna och barnen. Målet är att fånga de instruktioner tränarna ger till barnen och hur dessa instruktioner språkligt uttrycks (1). De språkliga uttrycken har sedan analyserats och klassificerats som olika språkhandlingar (2). En analys av språkhandlingar är en nödvändig utgångspunkt för diskussioner om språkbruk i idrottskontext.

I följande avsnitt presenterar vi några första analysresultat från vår pågående forskning. Vi har här valt att fokusera 1) på den monologiska strukturen under träningspassen, 2) på hur tränarna tränar

sina adepter i ett specifikt moment och samtidigt vill ge utrymme för demokratiska förhandlingar och 3) på svårigheten för barnen att omsätta en instruktion till en bestämd kroppsrörelse.

Varierad monolog

Träningsstillfällena karaktäriseras av en monologisk struktur: tränaren ger en form av instruktion eller order om vad som ska utföras, tränas och övas. Barnen svarar inte muntligt på detta uppmanande tilltal utan försöker i stället utföra den aktuella övningen.

En typisk sekvens exemplifieras här, där barnen ska ha teknikträning och inte vid något tillfälle bryter in i tränarnas instruktion. Tränarna kallas här Nicklas och Kalle men heter egentligen något annat.

Nicklas: Då ska vi rulla foten, jag ska sätta ut koner.

Kalle: Det ni ska tänka på är att ni är mjuka i fotlederna.

Nicklas: Ni ska jogga fram.

Kalle: Inga platta fötter ... det ska vara ... allting ska vara mjukt, jobba med fotlederna. Och så ska ni jobba med armarna också.

Nicklas: Ja, och jogga också.

Kalle: Ja, och tänk på att det inte ska gå så snabbt framåt.

Nicklas: Det ska vara som om du joggar men med riktigt mjuka fötter,

såja, bra ... och så ska du köra hela vägen till konen, såja ... kom igen, jogga fram, vi har gjort den innan.

Kalle: Tänk på armarna också.

Nicklas: Ja, nu kan du köra.

Inför övningen ger tränarna instruktioner i form av påståenden. Dessa bemöts med tystnad från barnen som lyssnar och försöker ta in instruktionens innebörder. I övningens utförandesituation förvandlas tränarens instruktioner till mer kommandolika uppmaningar: *kom igen, jogga fram* och *tänk på armarna också*. Barnen är nu i rörelse och svarar på tilltalet genom att försöka utföra övningen. Vi kan alltså konstatera att tränarnas språk ser annorlunda ut beroende på om de tränande står *inför* en övning eller befinner sig *i* en övning.

Påståenden och uppmaningar

Förändringen i tränarnas tilltal inför och i en övning är ett resultat av att de använder olika språkhandlingar i olika situatio-

ner. I svenskan finns några olika typer av språkhandlingar (2). De som är mest relevanta för den här aktuella analysen är påståenden (*Och så ska ni jobba med armarna också, det ska vara som om du joggar*) och uppmaningar (*Gå ner! Böj på armarna!*). Uppmaningarna skiljer sig från påståendena genom att de kräver en direkt handling som respons – man kan inte gärna svara ”ja” eller ”nej” som respons på en direkt uppmaning som *Böj på armarna!*, utan man måste utföra en handling.

Påståendena kan i sin tur indelas *instruktiva* och *informativa* (2). De instruktiva påståendena rör en direkt framtid och uttrycker något som ska omsättas till handling inom kort (*ni ska jogga fram*). De har en tydlig eller flera tydliga mottagare. De informativa påståendena har inte instruktionens karaktär utan mera kommentarens.

Med en enkel färgkodning av de olika språkhandlingarna blir skiftet i tilltal till de tränande synligt även för ögat. I

I vissa situationer räcker inte det talade språket för att tydliggöra en specifik rörelse för barnen.

Personerna på bilden har inget med studien att göra.

Foto: Nils Jakobsson, Bildbyrå

samma exempel är nu instruktiva påståenden **ljusblåmarkerade** och informativa gråmarkerade. Uppmaningarna är **blåmarkerade**.

Nicklas: Då ska vi rulla foten, jag ska sätta ut koner.

Kalle: Det ni ska tänka på är att ni är mjuka i fotlederna.

Nicklas: Ni ska jogga fram.

Kalle: Inga platta fötter... det ska vara... allting ska vara mjukt, jobba med fotlederna. Och så ska ni jobba med armarna också.

Nicklas: Ja, och jogga också.

Kalle: Ja, och tänk på att det inte ska gå så snabbt framåt.

Nicklas: Det ska vara som om du joggar men med riktigt mjuka fötter, såja, bra... och så ska du köra hela vägen till konen, såja... kom igen, jogga fram, vi har gjort den innan.

Kalle: Tänk på armarna också.

Nicklas: Ja, nu kan du köra.

Nicklas: Åt sidan, Gustav och Albin, åt sidan!

Nicklas: Armarna längs sidorna ... lägg armarna så ... och så titta ner i marken.

I och med att instruktion *inför* en övning övergår till instruktion *i* en övning och barnen börjar arbeta övergår samtidigt de instruktiva påståendena till direkta uppmaningar. Vi skulle alltså kunna sammanfatta det genomgående mönstret i nedanstående tabell.

Uppmaningar med negativ klang

Eftersom uppmaningen kräver någon form av agerande från den uppmaningen riktar sig till kan den uppfattas som krävande, och därmed har den ofta en inneboende negativ klang. Detta beror i sin tur på att talaren som använder en direkt uppmaning ofta har ett tydligt maktöverläge (3).

Den inneboende problematiken med uppmaningar gör att språkbrukare i de flesta situationer söker andra uttrycks-

sätt. Till en kollega säger vi därför inte "Stäng fönstret!" utan använder i stället en omskrivning som "Skulle du vilja stänga fönstret?" eller "Det vore bra om du kunde stänga fönstret." I vårt material finns åtskilliga exempel på att tränarna verkar känna av den direkta uppmaningens inneboende problematik. De inleder nämligen vid åtskilliga tillfällen sina uppmaningar med "tänk på", följt av det uppmaningen egentligen gäller: *tänk på att du ska gå ner och hämta kraft i benen och tänk på att ha samma höjd hela tiden*, där "tänk på" ger ett språkligt mjukare uttryck även om själva uppmaningens innebörd är lika tydlig.

Vårt material har vi beskrivit som monologiskt. Med detta avser vi alltså det faktum att barnen nästan aldrig ställer följdfrågor till eller ifrågasätter de instruktioner de får. Men själva kommunikationssituationen kan ändå inte beskrivas som ensidigt monologisk eftersom barnen tar emot ett budskap och redan i instruktionsfasen försöker att omsätta instruktionen i handling. När de väl gör det genom att försöka utföra övningen har de gett sitt svar, sin respons. Därmed blir situationen ändå dialogisk (4).

Makt, lärande och demokrati

Träningsgruppen i vårt material är relativt stor (10-15 barn i en könsblandad grupp). Samtidigt är friidrott i huvudsak en individuell idrott. Detta ger en ramförutsättning för den verbalspråkliga kommunikationen som är annorlunda jämfört med den i lagidrotter som fotboll eller ishockey. Det faktum att friidrotten är en individuell idrott får konsekvenser för hur språkhandlingar och kommunikationssituationer byggs upp.

För att sätta in det språkbruk tränarna använder i ett större språkvetenskapligt sammanhang använder vi begreppet *kod*, som i sig innefattar begreppen *klassifikation* och *inramning* (5). Klassifikation blir aktuellt för resonemang om förhål-

	Tränare	De tränande barnen
Inför övningen	Instruktiva och informerande påståenden	Ingen synlig eller hörbar respons
I övningen	Direkta uppmaningar	Respons genom handling

Tabell 1.

Foto: Johanna Lundberg, Bildbyrån

landet mellan tränare och tränande och innebär att det finns en form av makt inbyggd i relationen – härmed blir rollfördelningen väldigt tydlig. Denna makt både upprätthåller och återskapar maktrelationen. Klassifikationsprincipen kan vara stark eller svag (5), och i den här aktuella situationen måste den beskrivas som stark. Klassifikationen kan innebära över- och underordning men kan också innebära en uteslutning, som gör att barnen är uteslutna från alla andra roller än att vara tränande.

Inom en barngrupp som tränar friidrott kan man sedan urskilja embryon till ytterligare klassifikationsförhållanden, nämligen när man kan se att ett barn är bättre än ett annat barn i olika avseenden. I förlängningen blir klassifikationsprincipen tydlig när man tar ut ett lag i en idrott, exempelvis då ett stafettlag byggs enligt klassifikationsprincipen att den snabbaste deltar.

Tillsammans med klassifikationen finns ytterligare en verksam princip: inramningen. Inramningen syftar på principerna för kontroll av vad som får kommuniceras och hur detta får kom-

municeras i den pedagogiska idrottskontexten. Under friidrottsträningen är inramningen stark och makten därmed tydligt given tränarna att bestämma vad som ska avhandlas och hur detta ska ske.

En stark klassifikation och en stark inramning resulterar i *en sammansatt kod* (5), som i vårt sammanhang betyder att det ska finnas tydliga gränser mellan olika delar eller moment. Motsatsen till en sammansatt kod är *en integrerad kod* som står för en vilja att ta bort gränser och fokusera på helheten. I en friidrottsträning blir en integrerad kod i princip omöjlig, inte minst för att friidrottsträning innebär en nödvändig progression i moment och övningar. I vårt material är det tydligt att koden är sammansatt.

Positiv maktbalans

Resultaten av den språkliga analysen kan på olika sätt fällas in i diskussionen om stark klassifikation, stark inramning och sammansatt kod. För det första motiverar den sammansatta koden att den verbala monologen är förhårs-

kande. För det andra förklarar koden uppmaningarnas plats när barnen får instruktioner, trots det drag av maktutövning som följer med uppmaningen. Den inbyggda positiva maktbalans som finns mellan tränare och barn är avgörande för att tränarnas uppmaningar och monolog accepteras av barnen.

Vi ser också ett tydligt skifte i samtalsstrukturen när friidrottsträningen varierar mellan mer teknikbetonade träningsmoment och övningar respektive olika lekmoment som ofta avslutar träningspassen. I leken ges medbestämmande större utrymme: monologen skiftar till en tydligare dialog mellan tränare och barn, och som en följd av detta ställs öppna frågor av tränarna i diskussioner om vad gruppen ska göra härnäst.

Dessa frågor besvarar barnen muntligt – något man måste förvänta sig eftersom dessa dialogiska samtal äger rum *inför* en övning, där respons via handling egentligen inte är något alternativ. Å andra sidan måste man vara medveten om att det demokratiska inflytandet inte självklart ökar i och med en ökad verbal dialog, utan det kan handla om nyanser där maktutövning ändå praktiseras.

”Det finns alltså situationer där demokratifrågan över huvud taget inte kan vara närvarande”

Resonemanget om kod, klassifikation och inramning betyder något för de övergripande dimensioner av lärande, makt och demokrati som vi undersöker. Den sammansatta koden kan sägas omöjliggöra inslag av medbestämmande eftersom det på förhand är avgjort vad som är planerat under träningen. Detta är i sig en förutsättning för den lärandedimension som är naturligt inbyggd i själva träningen.

Vidare menar vi att det finns en naturlig positiv maktstruktur mellan tränare och tränande. En samtalsstruktur där tränarens verbala ord besvaras med ett fysiskt utförande öppnar inte för övning i demokratifostran eller medbestämmande. I stället finns i situationen nedlagt en positiv maktordning. Det finns alltså situatio-

ner där demokratifrågan över huvud taget inte kan vara närvarande, och friidrottens övningssekvenser är en sådan situation. En stark klassifikation och en stark inramning som resulterar i en sammansatt kod är i det här fallet en förutsättning för en effektiv och ändamålsenlig inlärning.

Barn behöver kroppsspråket

Kalle: Ni ska överdriva hur ni jobbar med fötterna. Ni ska sätta, ni sätter i, ni går nästan i på tårna och så går ni ner [VISAR] och så är det lagom tempo framåt och så jobbar ni ordentligt med på fotleden, det ska vara jättemjukt [VISAR].

Nicklas: Nu kör vi skipping, eller höga knän ... och då ... så, ni ska upp hela vägen där [VISAR]... det ska gå snabbt upp och ner men det ska inte gå snabbare än såhär framåt [VISAR]... då snabbt upp och ner. Och när ni går tillbaka så går ni på hälarna [VISAR]...

Dessa två situationer är utgångspunkter för ett resonemang om ett möjligt problem i kommunikationen mellan tränare och tränande barn. Tränaren ger i monologisk form en instruktion om i det första fallet jogging, i det andra fallet skipping (höga knän). Barnen lyssnar och föreställer sig vad tränarens instruktion betyder när de själva ska översätta ord till handling. Här verkar barnen möta en dubbel svårighet i instruktionsfasen.

För det första har barnen svårt att imitera en rörelse eftersom deras motoriska färdighet ofta inte räcker till. För det andra har de svårt att följa en muntlig instruktion och översätta den till rörelse, även om tränarna lägger sig vinn om att förklara grundligt och varierat. Svårigheten har sin orsak i att instruktionen består av flera sammanhängande moment. I den första situationen ska barnen lära sig att sätta i foten på ett korrekt sätt, arbeta korrekt med fötterna, hålla ett lagom högt tempo och arbeta med mjuk fotled. I den andra situationen ska de behärska höga knän i ett högt tempo samt hälgång. Sådana flerledade instruktioner är barnen inte språkligt mogna att ta till sig, inte minst eftersom de kanske inte ens känner igen de moment som ingår i respektive rörelsesekvens.

Tränarna verkar vara medvetna om

barnens dubbla svårighet att kunna ta till sig instruktioner och fysiskt utföra vissa träningsmoment. I praktiken försöker tränarna lösa problemet genom ett varierat verbalspråk. Men de inser också att de måste komplettera verbalspråket med en varierad kroppsspråkrörelse för att visa vad de vill att de tränande barnen ska lära sig. Man skulle alltså kunna säga att i vissa situationer räcker verbalspråket inte till för att tydliggöra en specifik rörelse för barnen, utan det måste kompletteras. Språklig verbalitet övergår då i rörelseaktivitet. Barnen har fortfarande kvar sin motoriska underlägsenhet, men de får en illustration till talet.

Man kan inte se någon omedelbar effekt av tränarnas komplettering, men barnen börjar få föreställningar även i sin kropp om vad de ska göra – därefter får den fortsatta träningen göra sitt. Efter några veckor är det högst sannolikt att de både språkligt, kognitivt och kroppsrörelsemässigt har börjat utveckla en specifik förmåga och färdighet – de har lärt sig något.

Moraliska dilemman

De resultat vi har nått pekar ut nya intressefält för en språkvetenskaplig forskning om idrott med fokus på dimensionerna makt, lärande och demokratifostran. Med en utvidgning av dokumentationen med hjälp av videoupptagningar får vi möjlighet att närmare studera relationen mellan verbalspråk och kroppsspråk, både när det gäller tränarnas instruktioner och aktiviteter och barnens receptioner och respons.

Ju bredare det dokumenterade materialet är, desto större möjligheter har vi att undersöka progressionen i lärandet men också att fördjupa analysen av språkhandlingarnas betydelse för de tränande barnens lärande. I förlängningen av ett sådant resonemang ser vi konturerna av en rad moraliska dilemman som rör makt- och demokratifrågor och som både tränare och tränande kan stöta på i den breda kommunikation idrottskontexten utgör.

Referenser

1. Norrby, C. Samtalsanalys. 1996. s. 79.
2. Teleman, U. mfl. Svenska Akademiens grammatik. 1999. Band IV. s. 675-690.
3. Holmberg, P. och Karlsson, A-M. Grammatik med betydelse. 2006. s. 53.
4. Lundin, K. Funktionen i fokus. Situationsanpassad kommunikation under träningspasset. 2006. 153-165.
5. Bernstein, B. Class, Codes and Control. Vol 3: Towards a Theory of Transmissions. 1979.

Kontakt

katarina.lundin@nordlund.lu.se
bengt.linner@mah.se

Dolda utmaningar – om unga idrottare med osynliga funktionsnedsättningar är en skrift som ger inspiration, tips och råd om hur man bemöter barn och ungdomar med till exempel adhd och Aspergers syndrom inom idrotten. Skriften riktar sig till idrottsledare, föräldrar och alla som arbetar för att ge alla barn och ungdomar en möjlighet att hitta sin idrott och att utvecklas i sin förening.

Beställ boken på:
www.sisuidrottsbocker.se